

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

გადამწერის შეცდომიდან ახალ ტექსტებამდე:
შეიძლება თუ არა შეიცვალოს
(წმინდა) წერილი

თეზისები

**From Scribal Error to Rewriting:
How (Sacred) Texts May and May Not Be Changed**

Abstracts

რედაქტორები: ანა ხარანაული
ნათია მიროტაძე

Editors: Anna Kharanauli
Natia Mirotadze

გარეკანის დიზაინერი ქიტო ხარანაული

Cover designer Kito Kharanauli

© ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2015

სარჩევი / CONTENTS

ანა ხარანაული	
მოსაგონარი: უდო ქვასტი.....	7
Anna Kharanauli	
In Memoiam: Udo Quast.....	12
ნათია დუნდუა	
რა შეიძლება გვითხრას ტობის ნიგნის ქართულმა ვერსიამ LXX ^{III} -ის შესახებ	16
ანელი ემელეუსი	
გადამუშავებულია თუ არა დავითისა და გოლიათის ამბავი?	17
ს. პეტერ კოვი	
ესთერის, ივდითისა და ტობის სომხურ ვერსიათა შრეები და მათთვის დამახასიათებელი თარგმანის ტექნიკა	18
კატია კუიანჭვე	
კამათს მორგებული: როგორ და რატომ ცვლის პავლე მოციქული წმინდა ნერილს ციტირებისას	20
დრიუ ლონგეიქორი	
გენეალოგიური და ლიტერატურული კავშირები: წინაპირობა ტექსტის ისტორიის აღსაწერად	21
სარიანა მეტსო	
საგამომცემლო მიდგომები ლეგალური მასალის გამოყენებისას სამართულ და ყუმრანის ტრადიციებში	23
ნათია მიროტაძე	
ესთერის ნიგნის ძველი ქართული ვერსია – ყველაფერი ერთში	24
მაგდა მჭედლიძე	
თარგმანი, პარაფრაზი თუ მეტაფრაზი? ექვთიმე ათონელის მიერ გრიგოლ ღვთისმეტყველის	

ტექსტის ქართულად გადმოღებისათვის	26
ჟან-მარი ოვერ	
ტობის ნიგნის ნარევი ვერსია ბერძნულ საბურველში	27
ანდრესპიკერ ოტერო	
შემოქმედებითი ფილოლოგია და გლოსები. მეფეთა ნიგნების მეორნული ვერსიები და ლექსიკური აკუმლაცია ან მუტაცია	28
ამნერის როსელი	
გალენი – ტექსტოლოგი	30
კრისტიან სეპენენი	
პირველი მეფეთას ებრაული ტექსტი	33
ემანუელ ტოვი	
თარგმანებისა და ებრაული ტექსტების რევიზირება მასორეტიული ტექსტის მიხედვით	34
ხულიო ტრებოლე ბარერა	
მსაჯულთა და მეფეთა ნიგნების გვიანდელი ფორმები ბერძნულ-ანტიოქიურ და ძველ ლათინურ ტექსტუალურ ტრადიციაში	35
იუჯინ ულრიხი	
ეროვნული ლიტერატურიდან ბიბლიამდე და ამის შემდეგ	36
კიარა ფარაჯანა დი სარცანა	
ტექსტის გადამუშავების ტექნიკა აპოფთეგმატურ კრებულებში	37
ანა ხარანაული	
ბიბლიის ქართული ხელნაწერები – ტექსტუალური მრავალფეროვნება ერთი შეხედვით	38
პეტერ ჯენტრი	
მასადას ფსალმუნთა ფრაგმენტები და გადამუშავებული ფსალმუნები ყუმრანიდან	39
Anneli Aejelaeus	
Rewriting David and Goliath?	40
Jean-Marie Auwers	

The Mixed Version of the Book of Tobias in its Greek Clothing	41
S. Peter Cowe	
The Strata of the Armenian Versions of Esther, Judith, and Tobit and their Distinctive Translation Technique	42
Natia Dundua	
What may the Georgian Translation of the Book of Tobit Tell about the LXX ^{III}	44
Chiara Faraggiana di Sarzana	
Techniques of Rewriting in the Collections of Apophthegmata Patrum	45
Peter Gentry	
The Masada Psalms Fragments and the Rewritten Psalters of Qumran	46
Anna Kharanauli	
Georgian Manuscripts of the Bible – Textual Variety at One Glance	47
Katja Kujanpää	
Adjusted to the Argument: Paul’s Techniques and Intentions in Modifying the Wording of Scriptural Quotations	48
Drew Longacre	
Genealogical and Literary Relationships: A Proposal for the Description of Textual History	49
Sarianna Metso	
Editorial Attitudes Toward Legal Material in Samaritan and Qumran Traditions	50
Natia Mirotadze	
Old Georgian Version of the Book of Esther – All in One	51
Magda Mtchedlidzé	
Traduction, Paraphrase ou Métaphrase ? À propos de la transmission des textes	

de Grégoire de Nazianze par Euthyme l’Athonite	52
Andrés Piquer Otero	
Creative Philology and Glosses.	
Secondary Versions of Kingdoms and Lexical	
Accumulation or Mutation	53
Amneris Roselli	
Galen's Practice of Textual Criticism	54
Christian Seppänen	
The Hebrew Text of 1 Samuel	56
Emanuel Tov	
Revising Translations and	
Hebrew texts according to MT	57
Julio Trebolle Barrera	
Late Developments in the Textual Tradition	
of the Greek Antiochean and Old Latin Texts	
of the Books of Judges and Kings	58
Eugene Ulrich	
From National Literature to Scripture and Beyond	59

მოსაგონარი - უდო ქვასტი
(28.4.1939-30.12.2005)

„Septuaginta-Unternehmen“ – გეტინგენის „სეპტუაგინტა-უნთერნემენი“ – ინსტიტუტი, სადაც გამოიცემა ძველი აღთქმის ბერძნული თარგმანი – ათწლეულების მანძილზე სანეტარო ადგილი იყო ყველასთვის, ვინც აქ სამუშაოდ ჩამოდიოდა: ეს იყო შენი, საკუთარი, მშობლიური სახლი. აქ დაგხვდებოდათ ყველაფერი, რაც ადამიანს სჭირდება: სამზარეულო, წიგნები და ადამიანები, ვინც გეიმედებოდნენ და გენატრებოდნენ – უდო ქვასტი და დეტლევ ფრენკელი.

ათი წლის წინ, 2005 წელს, ავადმყოფობასთან ერთწლიანი ბრძოლის შემდეგ, უდო ქვასტი გარდაიცვალა. მთელი ამ წლის მანძილზე ის მღვვარებით ელოდა *რუთის წიგნის* კრიტიკული გამოცემის გამოსვლას – ის, ვის ხელშიც გაიარა სეპტუაგინტას ტომეულების გამოცემებმა, ვინც თავად იყო ამ გამოცემების საუკეთესო და ყველაზე გამოცდილი ექსპერტი, მოწაფის მღვვარებით ელოდა სამეცნიერო საზოგადოების რეაქციას საკუთარ წიგნზე; ამას მალევე უნდა მოჰყოლოდა *ისუ ნავეც*: მთელი კონცეფცია, ტექსტის ისტორია უკვე კარგად ჰქონდა წარმოდგენილი, მსაჯულთა წიგნების დაზვერვითი სამუშაოებიც უკვე ჩატარებული ჰქონდა... ყველაფერ ამას კი წინ დიდი სამზადისი უძღვოდა – დიდი, პროფესიული სრულყოფის გზა. ეს გზა, უპირველეს ყოვლისა, მოსეს ხუთწიგნეულის გამოცემა იყო, რასაც *გამოსვლათას* და *მეორე სჯულთას* სატიტულო გვერდიც ცხადყოფს, რომელზედაც კრიტიკული ტექსტის გამომცემლის, ჯონ უილიამ ვევერსის სახელს მოსდევს – „*adiuvante Udo Quast*“ – „უდო ქვასტის თანამონაწილეობით“. ამ სამუ-

შაოს ნაყოფია სტატია „Der Recensionelle Charakter einiger Wortvarianten im Buche Numeri (in Studien zur Septuaginta)“ – „რიცხვთა წიგნის ზოგიერთი ლექსიკური ვარიანტის რეცენზიული ხასიათის შესახებ“ – არაჩვეულებრივი ტექსტოლოგიური ალღოს და სანიმუშო აკრიზიის მაგალითი.

ცალკე თემაა უდო ქვასტის სრულიად განსაკუთრებული დამოკიდებულება სამსახურისადმი – „სეპტუაგინტა-უნთერნემენისადმი“. დამოკიდებულება, რომელიც, სამწუხაროდ, ნელ-ნელა და ჩვენს თვალწინ იკარგება ყველგან და ამიტომაც მინდა ამ თემაზე საგანგებოდ შევჩერდე. უდო აქ ოცდასამი წლის სტუდენტი მოვიდა პირველად და მას მერე ინსტიტუტი იყო მისი სახლი, მისი ცხოვრება. არაფერი იყო ინსტიტუტში ისეთი, მას რომ არ ეხებოდა: ერთხელ, დილით ადრე მოსულს, სამსახურში უდო დამიხვდა. უკვე პენსიაზე იყო, ახალი ნაოპერაციები ქიმიოთერაპიის კურსს გადიოდა. საშინელ ყინვაში ინსტიტუტში გათბობის შესამონმებლად მოსულიყო – რამე ხომ არ გაფუჭდაო...

45 წელი მუშაობდა უდო „სეპტუაგინტა-უნთერნემენში“. რა იყო ეს წლები მისთვის? სამუშაოს ორგანიზება: დამხმარე პერსონალის, ანუ თეოლოგიის ფაკულტეტის სტუდენტების (ე.ი. სტუდენტების, რომლებსაც ხელნაწერის კითხვის არავითარი გამოცდილება არ ჰქონდათ) განვრთნა, მათი გამოცდილების შესაბამისად ხელნაწერების განაწილება (ეს კი ათეულობით ხელნაწერის სპეციფიკის ცოდნას გულისხმობდა), ყოველწუთიერი მზადყოფნა იმისათვის, რომ საკუთარი სამუშაოსათვის თავი დაენებებინა და შეკითხვებისთვის ეპასუხა... შემდეგ – გადანერილი ტექსტების ხელნაწერებთან შედარება, მასალის დაჯგუფება, რათა გამომცემელს ხელნაწერზე ავთენტური აზრი შექმნოდა და იკითხვისების შეფასება გაადვილებოდა... საქმე ამის შემდეგაც არ თავდებოდა: მას მერეც, როცა გამომცემელს მთელი მასალა ხელში ჰქონდა, უდო ყოველთვის მზად იყო საეჭვო ადგილები დაეზუსტებინა, კითხვებზე ეპასუხა, ყველაფერი

კიდევ ერთხელ გადაემონმებინა და მასალა შეევესო... როცა ნიგნი უკვე გამომცემლობაში იყო, უდო ელოდა ამონაბეჭდებს, კითხულობდა კორექტურას, კიდევ და კიდევ ამონაბეჭდა, რამდენად იყო ასახული სეპტუაგინტას გამოცემის ფაქიზი ნიუანსები... მე არ ვიცი, როგორ შენდება ატომური ელექტროსადგურები, მაგრამ, არა მგონია, სეპტუაგინტას გამოცემის პროფესიონალიზმსა და აკრიზიას რაიმე შეედრებოდეს. სეპტუაგინტას გამოცემის მთელი სამუშაოს მიმდინარეობა უდო ქვასტს დანვრილებით აქვს აღწერილი თავის სტატიამი „საგამომცემლო საქმიანობის შესავალი“ (კრებულში *Der Septuaginta-Psalter und seine Tochterübersetzungen*, 2000), მაგრამ მაინც რთული წარმოსადგენია, რეალურად რა შრომატევადი, რა სკრუპულოზური სამუშაო იმალება ამ ყველაფრის მიღმა.

სრულიად უნიკალური სანახაობა იყო უდო ქვასტისა და დეტლევ ფრენკელის ერთობლივი მუშაობა, ის, თუ რა სისწრაფით კითხულობდა დეტლევი რვეულში შეტანილ ბერძნულ ტექსტს და როგორ მისდევდა ამ ნაკითხულს უდო: მიკროფილმების აპარატში თავშერგული, თვალს აყოლებდა ხელნაწერს და უცებ, შეცბუნებული წამოძახილით – „Moment!“ – ამუხრუჭებდა დეტლევს იკითხვისის შესასწორებლად. როგორ შეეძლო ბერძნული ხელნაწერების ასეთი სწრაფი კითხვა! ისეთი გრძნობა მქონდა, თითქოს თვითონ გადამწერები კარნახობდნენო – უდო ხომ მათ ყველას პირადად იცნობდა, კარგად იცნობდა: იცოდა მათი საიდუმლოებები, იცოდა ვინ ვისგან იწერდა, ვინ რა შეცდომას უშვებდა, ვინ ზარმაცი იყო და ვინ ბეჯითი, ვის როგორ ეჩქარებოდა... და საერთოდ, ყველაზე უკეთ იცოდა, როგორ ჩნდებიან ტექსტის განსხვავებული ნაკითხვები...

ბევრი შემთხვევა მახსენდება უდოსა და ხელნაწერების განსაკუთრებული ურთიერთკავშირის დამადასტურებლად: ერთხელ, ლაიფციგში ვიყავით, სადაც პალიმფსესტების

გამშიფრავი აპარატის – ახალი ტექნიკური საოცრების – მუშაობა უნდა შეემონებინათ. აპარატი მაინცდამაინც ვერ გამოდგა დაზიანებული გვერდის ქვედა შრის წასაკითხად. უდომ მოიხსნა თავისი სქელი სათვალე, ცხვირი დაადო ხელნაწერს და წაიკითხა – ეს არ იყო მისთვის ნაცნობი ბიბლია და, არც მისი ნაცნობი გადამწერი...

ხშირად მისაყვედურია უდოსთვის, რომ დროს აცდენდა და თავის გამოცემაზე არ მუშაობდა, რომ ამდენი იცოდა და არ წერდა. არასოდეს არ უპასუხია – „მაშინ დამანებეთ თავი, შენცა და სხვამაც, ერთი საათი მაინც დამაცადეთ წყნარად მუშაობაო...“

ვინ იყო უდო ქვასტი ჩვენთვის ყველასთვის – დიდებისთვის და პატარებისთვის, ვინც გეტინგენში ჩამოფრენილნი, ქერის ორმოში ჩაცვენილი ჩიტებივით დაფნაყრდებოდით და ასე ვბრუნდებოდით სახლში? უდო ის იყო, ვინც ბაქანზე გველოდებოდა, როცა მატარებლიდან ჩამოვდიოდით, ვინც ჩვენს სამუშაო ოთახს ამზადებდა და ოთახის ტემპერატურას იმის მიხედვით აყენებდა, ვინ როგორი მცივანა იყო... ის გვახვედრებდა სავსეს მაცივარს; ის იყო, ვინც არასოდეს იყვედრებოდა „ადამიანურ კონტაქტებს“ გაყინულ უცხოეთში და უპასუხოდ არ ტოვებდა შეკითხვას, ოღონდ აუცილებლად შესავალს წაუმძღვარებდა – „ადამიანო, აბა მე რა ვიცო“... უდო იყო, ვინც საკუთარ, უმდიდრეს გამოცდილებას უშურველად გვიზიარებდა, არ გვიმალავდა თავის მეცნიერულ იდეებს... ის ეძებდა წიგნებში ჩვენს მოსაძებნს, ის კითხულობდა ჩვენს კორექტურას უფრო გულდასმით, ვიდრე ჩვენ თვითონ, ის გვახვედრებდა მაგიდაზე მასალას, გაკვირით რომ მოვთხოვეთ... ის იდგა ჩვენზე ადრე მატარებლის ბაქანზე, რომ მატარებელი არ აგვრეოდა – ხელში პიტნიანი შოკოლადი ეჭირა.

უდო ქვასტი იყო მაგალითი იმისა, რომ შესაძლებელია ემსახურო მეცნიერებას ისე, რომ არ გქონდეს გამოქვეყნებული შრომების გრძელი ნუსხა, ის იყო მაგალითი კოლეგია-

ლობისა, იმისა, თუ რა სიმალლეს შეიძლება მიაღწოს ადამიანმა თავის საქმეში, მაგალითი იმისა, თუ რა ადვილია, იყო თავმდაბალი, როცა ყველა ადამიანური ღირსებით ხარ შემკული... იქნებ უდო ერთ-ერთი უკანასკნელი იყო იმათგან, ვინც მდიდრად გასცემდა და უკან არაფერს ითხოვდა, ვინც სანაცვლოდ არაფერს იღებდა, გარდა სიყვარულისა, უბრალო, ადამიანური სიყვარულისა...

უდო ქვასტმა და დეტლევ ფრენკელმა ათწლეულების მანძილზე დაიცვეს გეტინგენის „სექტუაგინტა-უნთერნემენის“ სამარკო ნიშანი, უზრუნველყვეს ტექსტის კრიტიკისა და ტექსტის გამოცემის უმაღლესი სტანდარტი და უშურველად უწილადეს თავისი სიმდიდრე ყველას, ვინც გეტინგენში ჩამოდიოდა იმედით, რომ მეგობრებისა და სწავლულების ტრაპეზს გაიზიარებდა.

ანა ხარანაული

**In Memoriam - Udo Quast
(28.4.1939-30.12.2005)**

Jahrzehntlang war das Septuaginta-Unternehmen ein wunderschöner Ort für die Leute, die von nah oder fern nach Göttingen kamen, um dort zu arbeiten. Das war wie ein Zuhause für sie. Im Lagarde-Haus hatte man alles, was man brauchte: eine Küche, Bücher und Menschen, auf die man sich verlassen konnte – Udo Quast und Detlef Fraenkel.

Ende 2005, nach dem einjährigen Kampf ums Leben ist Udo Quast verstorben. Das ganze Jahr hatte er gehofft, das Erscheinen des Buches *Ruth* in der Reihe der Göttinger Septuaginta noch erleben zu können, die bereits halbfertige *Josua*-Edition noch zu beenden; auch waren erste Vorarbeiten zu *Judices* schon geleistet... Das wäre sein Lebenswerk gewesen. Bis dahin hatte er eine riesige Erfahrung gesammelt im Bereich der Textkritik und Textedition, vor allem im Pentateuch, worauf nicht nur seine gründlichen Veröffentlichungen – z.B. *Der Recensionelle Charakter einiger Wortvarianten im Buche Numeri* (in *Studien zur Septuaginta*) – stehen, sondern auch der Hinweis *adiuvante Udo Quast*, der auf dem Titelblatt der Ausgaben von *Exodus* und *Deuteronomium* dem Herausgebernamen, i.e. John W. Wevers, folgt.

Dank seiner Kenntnisse der alten Sprachen und seines breiten Überblicks über die Septuaginta-Textüberlieferung, sei es die griechische, sei es die der Tochterübersetzungen, galt Udo Quast als ein Experte der Septuaginta-Textgeschichte. Deshalb waren seine Ratschläge so wichtig auch für die Autoren der von ihm herausgegebenen Bände (*Studien zur Septuaginta – Robert Hanhart zu Ehren*

[Göttingen 1990] und *Der Septuaginta-Psalter und seine Tochterübersetzungen* [Göttingen 2000]).

Etwas ganz besonderes war seine Beziehung zu seiner Arbeitsstelle – Septuaginta-Unternehmen. Eine Beziehung, welche leider, im Allgemeinen verloren geht. Deshalb möchte ich mehr darüber zu sagen. Einmal sagte mir Udo, etwas verärgert: «Ich war im Institut, als du noch nicht geboren warst». In der Tat, als drei und zwanzigjähriger Student hat er das Institut betreten, das Septuaginta-Unternehmen war sein Institut, sein Heim, seine Verwirklichung. Und es gab da nichts, was ihn nicht anging: einmal, frühen Morgens hab ich ihn im Institut erwischt (er war schon im Ruhestand und, außerdem, in der chemiotherapeutischen Behandlung) – in der furchtbaren Kälte kam er vom Arzt ins Lagarde-Haus und wollte überprüfen, ob das Heizungssystem in der extremen Kälte funktioniert.

Was waren seine 45 Jahre im Septuaginta-Unternehmen? Die Organisation der Arbeit: die Hilfskräfte (also die Theologie-Studenten, die keine Paläographiekenntnisse hatten) zu schulen, ihnen je nach der Erfahrung Handschriften zu verteilen (was hervorragende Kenntnisse der Spezifika der Handschriften verlangte), bereit zu sein zu jeder Zeit und mehrmals am Tag von dem Arbeitstisch aufzustehen um den Kollatoren zu Hilfe zu kommen, nach der Kollation der Handschriften (hunderte von Handschriften), die Kollationen anhand der Handschriften zu revidieren und die Eintragungen so zu ordnen, dass der Herausgeber ein genaues Bild von jeder Handschrift erhielt und damit den Charakter der Lesarten leichter einschätzen konnte... Wenn das ganze Material dann beim Herausgeber war, stand er immer für Rückfragen zur Verfügung, um das Material zu vervollständigen und zu überprüfen...

Nachher dann, wenn das Buch schon im Verlag war – auf die Druckfahnen zu warten, Korrekturen zu lesen, noch mal zu überprüfen um die feinsten Nuancen der Septuaginta-Edition zu sichern...

Den ganzen Arbeitsablauf und Arbeitsverteilung hat Udo Quast selber in seiner *Einführung in die Editionsarbeit* ausführlich geschildert (in *Der Septuaginta-Psalter und seine Tochterübersetzungen*, 2000), es ist aber doch schwer vorzustellen, was für eine mühsame Arbeit hinter der Beschreibung steht.

Es war eine einmalige Erfahrung, zu sehen, wie Udo Quast und Detlef Fraenkel die Handschriften revidierten – mit welcher Geschwindigkeit Detlef den griechischen Text las und wie Udo, ganz im Lesegerät eingedrungen ihn folgte und plötzlich mit dem Wort – «Moment!» – Detlef aufhielt um eine Lesung zu korrigieren. Wie konnte er die griechischen Handschriften so schnell und so genau lesen! Ich hatte den Eindruck, dass die Abschreiber selber ihm ins Ohr flüsterten, Udo kannte doch sie persönlich, er kannte doch deren Geheimnisse – wer von wem abschrieb, wer welche Fehler machte, wer faul war und wer fleißig... und im Allgemeinen, er war der beste Kenner davon, wie die Textvarianten entstehen...

Mehrere Fälle, die seine besondere Beziehung zu den alten Handschriften darstellen, kommen mir in Erinnerung: einmal sind wir nach Leipzig gefahren um eine Wunder-Digitalisierungsmaschine anzusehen. Die Maschine war nicht so ganz fähig die untere Schicht des Palimpsestes sichtbar zu machen. Udo nahm seine dicke Brille ab und las mühelos die Handschrift. Und das war kein Bibeltext, keine bekannte Hand...

Ich hab ihm mehrmals vorgeworfen, dass er nicht an seiner eigenen Edition und Textgeschichte arbeitete, dass er soviel wusste und nicht schrieb. Er hat mir nie geantwortet «Dann lasst mich doch alle in Ruhe, gebt mir die Möglichkeit um mindestens eine Stunde ununterbrochen zu arbeiten...».

Wer war Udo Quast für uns alle, für die kleinen und großen, die nach Göttingen kamen, die, wie die Mäuse in den Käse eintauchten und gesättigt wieder nach Hause fuhren? Er war es, der, der am Bahnsteig stand, als wir aus dem Zug stiegen, er war es, der un-

sere Arbeitszimmer vorbereitete und je nach der Person die Heizung anstellte, er machte den Kühlschrank voll, er war jeder Zeit bereit für «menschliche Kontakte» und für die Beantwortung der Fragen mit der Einführung – «das weiss ich doch nicht», er teilte seine einmalige Erfahrung reichlich mit, ohne eigene wissenschaftliche Ideen zu verheimlichen... Er hat für uns in den Büchern nachgeschlagen, in denen wir selber nachschlagen mussten, er hat unsere Korrekturen viel aufmerksamer und besser gelesen als wir selber, er hat uns alle Materialien bei der ersten Bitte auf dem Tisch gelegt... Er war es, der viel früher, als wir selbst, auf dem Bahnsteig mit der Packung von Minzenschokoladen stand, um sich zu vergewissern, dass wir in den richtigen Zug einstiegen.

Udo Quast hat uns bewiesen, dass man der Wissenschaft viel nutzen kann, auch ohne lange Liste von Veröffentlichungen zu haben, er hat gezeigt, was Kollegialität heißt, welche Höhe der Mensch in seinem Beruf erreichen kann und wie leicht es ist, bescheiden zu sein, wenn man alle menschlichen Qualitäten schon hat. Vielleicht war Udo Quast einer der letzten von denen, die reichlich gaben und nichts zurück verlangten, die nichts zurückbekamen außer Liebe, eine einfache, menschliche Liebe...

Udo Quast und Detlef Fraenkel haben die Markenzeichen der Göttinger Septuaginta innerhalb von den letzten Jahrzehnten abgesichert, sie haben die hohen Standards der Textkritik und Textedition gehalten und es weiter vermittelt an alle, die nach Göttingen kamen, mit der Hoffnung, dass sie im Septuaginta-Unternehmen an einer reichen Trapeza von Freunden und Gelehrten teilnehmen.

Anna Kharanauli

ნათია დუნდუა

გოეთეს სახელობის ფრანკფურტის უნივერსიტეტი

რა შეიძლება გვითხრას *ტობის წიგნის* ქართულმა ვერსიამ LXX^{III}-ის შესახებ

ტობის წიგნის ძველი ქართული ვერსია ბერძნულის სამ ტექსტუალურ ტიპთან ტექსტის სხვადასხვა ნაწილში სხვადასხვაგვარ მიმართებას ავლენს. ტექსტის იმ ნაწილში (6:9-12:22), სადაც LXX^{III} არის შემონახული ბერძნულ და ლათინურ წყაროებში, ქართული ცალსახად მიჰყვება ამ ტექსტუალურ ტიპს. იქ, სადაც LXX^{III} არ არის მოღწეული, ჭრელი სურათი გვაქვს: LXX^I და LXX^{II} ტექსტუალური ტიპების იკითხვისები ერთმანეთში ისეა გადახლართული, რომ რთულია გადაჭრით ვთქვათ, რომელს მისდევს ქართული. ამავე დროს, გვაქვს ქართულის კითხვასხვაობები, რომელთაც წყარო არ ეძებნებათ, თუმცა ხასიათით არ ჰგვანან თარგმანის ტექნიკით ან ქართული ენის ბუნებით გამონწვეულ ცვლილებებს და, სავარაუდოდ, ბერძნული დედნიდან უნდა მომდინარეობდნენ. რადგან LXX^{III}, ტექსტის იმ ნაწილში, სადაც შემორჩენილია, ასევე მერყეობს LXX^I და LXX^{II}-ს შორის და აქვს საკუთარი კითხვასხვაობებიც, ვფიქრობთ, უნდა არსებულიყო LXX^{III} ტექსტუალური ტიპის სრული ვერსია, საიდანაც *ტობი* ითარგმნა ქართულად.

როგორი უნდა ყოფილიყო ეს სრული LXX^{III}? არის თუ არა ის LXX^{II}-ს რეცენზია, როგორც ამას რ. ჰანჰარტი ვარაუდობს? რამდენად ასახავს ქართული LXX^{III}-ს იმ ნაწილებში, სადაც არ არის ეს ტიპი შემონახული? მოხსენებაში შევეცდებით ამ კითხვებს გავცეთ პასუხი.

ანელი ემელეუსი

ჰელსინკის უნივერსიტეტი

გადამუშავებულია თუ არა დავითისა და გოლიათის ამბავი?

კარგად ცნობილი დისკუსია დავითისა და გოლიათის ამბის განსხვავებული ვერსიების შესახებ ძირითადად იმ საკითხს შეეხება, თუ რომელი ტექსტია თავდაპირველი – სექსტუაგინტას მოკლე თუ მასორეტული ტექსტის ვრცელი ვერსია? მოსაზრება, რომ უპირატესობა მოკლე ტექსტს უნდა მიენიჭოს, სულ უფრო და უფრო იმკვიდრებს ადგილს. ეს შეხედულება გახლავთ ჩემი მოხსენების ამოსავალი წერტილიც. საკითხი, რომლის შესახებაც ვიმსჯელებთ, შემდეგია: რა იყო მასორეტული ვერსიის გავრცობის საფუძველი? მეცნიერთა ერთი ნაწილი ვარაუდობს, რომ იგი იყო იმ ალტერნატიული ამბის ნაწილი, რომელიც პირველი მეფეთას პარალელურად და მისგან დამოუკიდებლად არსებობდა (მაგ., ლუსტი). განსხვავებული თეორია წარმოადგინეს A.G. Auld-მა და C.Y.S. Ho-მ. მათი თქმით, ვრცელი ვარიანტი წარმოიშვა საულის შესახებ არსებული თხრობების საფუძველზე, რათა უკეთ წარმოჩენილიყო დავითის დიდებულება და ბრწყინვალეობა. როგორც ალუდი და ჰო ვარაუდობენ, ალტერნატიულ ამბავს არასოდეს უარსებია და მათ მეც ვეთანხმები. თუმცა შევეცდები უფრო დამაჯერებლად ავხსნა მოტივები და რედაქტორთა ტექნიკა, რომელთა დანახვაც გავრცობილ ვერსიაშია შესაძლებელი.

ს. პეტერ კოვი

კალიფორნიის უნივერსიტეტი, ლოს-ანჯელესი

ესთერის, ივდითისა და ტობის სომხურ ვერსიათა შრეები და მათთვის დამახასიათებელი თარგმანის ტექნიკა

ბიბლიის სომხური თარგმანი განხილულ უნდა იქნას ახლო აღმოსავლეთის ფონზე, როგორც მისი წარმოშობის გათვალისწინებით ძველ ისრაელში, ისე, წმინდა წერილის კითხვისა და ინტერპრეტირების ტრადიციის გათვალისწინებით სამყაროს ამ ნაწილში გვიანანტიკურობიდან მოყოლებული და დახასიათებული უნდა იქნას ყველა იმ ისტორიული, ლიტერატურული და თეოლოგიური კონტექსტის მეშვეობით, რომელშიც წმინდა წერილის ეს თარგმანი წარმოიქმნა.

ყოველივე ამის გათვალისწინებით, შევეცდებით მოხსენებაში ვაჩვენოთ, შესაძლებელია თუ არა და თუ კი – რამდენად, ზემოაღნიშნული წიგნების სომხურ ვერსიათა ორი ადრეული ფენის რეკონსტრუირება, რომელთაც ასახელებს ჰაგიოგრაფი კორიუნი და რომლებიც ტექსტუალური კრიტიკის მეთოდებით დადგენილია ბიბლიის სხვა წიგნებისათვის. პირველი (Arm1) წარმოადგენს მე-5 საუკუნის დასაწყისში შესრულებულ თავდაპირველ თარგმანს, ხოლო მეორე (Arm2) გახლავთ ეფესოს კრების შემდეგ (431) პირველი თარგმანის რევიზირებით მიღებული ტექსტი.

დასახული მიზნის მისაღწევად მივმართეთ სომხური წყაროს – ზოჰრაბისეული 1805 წლის გამოცემის – გამონვლილვით კოლაციონირებას Göttingen Septuaginta-სთან და

Leiden Pešitta-ს სირიულ ვერსიასთან, რადგანაც ბიბლიის სხვა წიგნებისათვის არაერთგზის წარმოჩნდა პეშიტას მნიშვნელობა ტექსტუალური თუ ეგზეგეტიკური თვალსაზრისით.

მას შემდეგ რაც გამოვყოფთ სომხური ვერსიის შრეებს და წარმომავლობასაც დავადგენთ, გადავალთ თარგმანის ტექნიკის საკითხებზეც, რათა ვუჩვენოთ თარგმანის ორი განსხვავებული მეთოდი, რომლებიც ამ შრეებში ჩნდება. საილუსტრაციოდ მოვიხმობთ მაგალითებსაც. ვაჩვენებთ, რომ მთარგმნელთა პრიორიტეტი ტექსტის შინაარსია, რომელიც დაკავშირებულია რიტორიკულ და თეოლოგიურ საკითხებთანაც, რეცენზენტთათვის კი პრიორიტეტულად სომხურ ვერსიაში ბერძნული წყაროს მორფოლოგიური და სინტაქსური ქსოვილის გადმოტანა იქცევა, მაშინაც კი, როცა მათ უკვე დამკვიდრებული სომხური იდიომის ჩანაცვლება უხდებათ.

კატია კუიანპე

ჰელსინკის უნივერსიტეტი

კამათს მორგებული: როგორ და რატომ ცვლის პავლე მოციქული წმინდა წერილს ციტირებისას

პავლეს ეპისტოლეები სეპტუაგინტას ადრეული მაგრამ არასანდო წყაროა. მოხსენებაში ვაჩვენებთ, რომ როდესაც პავლე მოციქული ციტირებისას წმინდა წერილის ტექსტის მოდიფიცირებას ახდენს, მისი მოტივი უპირველესად რიტორიკული და აპოლოგეტური ფაქტორებია. იგი ისე ცვლის წმინდა წერილის სიტყვიერ ფორმას, რომ მოარგოს ახალ (ქრისტიანულ) კონტექსტს და თავის არგუმენტად აქციოს იგი.

მეფეთა წიგნებიდან და ესაიას წინასწარმეტყველებიდან მოხმობილი მაგალითებით ვაჩვენებ ტექსტის მოდიფიცირების პავლე მოციქულისთვის დამახასიათებელ ტექნიკას, მაგ. იმას, თუ როგორ გამოტოვებს ან ანაცვლებს ზოგიერთ ელემენტს, ცვლის გრამატიკულ ფორმებს ან აერთებს ორ ტექსტს. ვაჩვენებთ იმასაც, თუ როგორ ასახავს ამგვარი ცვლილებები ავტორის განზრახვას, რომელიც ზოგჯერ სტილისტური მოსაზრებებითაა ნაკარნახევი, მაგრამ უფრო ხშირად ძირითად არგუმენტთან მათი შეთანხმების სურვილითაა განპირობებული. ცხადია, დროდადრო ტექსტის ამგვარი ადაპტაცია მნიშვნელოვან თეოლოგიურ ცვლილებებსაც კი იწვევს.

მოხსენებაში ვაჩვენებთ, რომ პავლე მოციქული და ციტირების მისეული ტექნიკა წმინდა წერილის განზრახ შეცვლის კარგი მაგალითია.

დრიუ ლონგეიქორი

ჰელსინკის უნივერსიტეტი

**გენეალოგიური და
ლიტერატურული კავშირები:
წინაპრობა ტექსტის ისტორიის აღსაწერად**

მას შემდეგ, რაც მოკლედ მიმოვიხილავთ ტექსტის ისტორიების რამდენიმე მნიშვნელოვან, მაგრამ ურთიერთსაწინააღმდეგო აღწერილობას, შევეცდებით გამოვკვეთოთ გადაკვეთისა და განშტოების ნერტილები ისეთი ორი განსხვავებული, მაგრამ ურთიერთდაკავშირებული პერსპექტივიდან, როგორცაა გენეალოგიური და ლიტერატურული თვალთახედვა. უძველეს ხელნაწერებში დაცული ტექსტები გადანერილია უფრო ადრინდელი წყაროებიდან. გადანერის პროცესის აუცილებელი თანმდევია შეცდომები და ზოგჯერ წინასწარგანზრახული ცვლილებებიც. როგორც წესი, ხანგრძლივი ლიტერატურული ტრადიციების მქონე ხელნაწერები ერთმანეთთან ერთგვარი, დონორ-რეციპიენტის ურთიერთობის მსგავსი, საზოგადოებრივი დაკავშირებულია. ეს კავშირები იდეალურად აღინერება გენეალოგიური თვალსაზრისით, როდესაც უკუგდებულა იმ ცვლილებების ლიტერატურული ღირებულება, რომლებიც გადამწერებმა შეიტანეს წყაროს ტექსტში. დონორ-რეციპიენტის კავშირის ამსახველ გენეალოგიურ ჩონჩხს კი შეიძლება ხორცი შევასხათ ამ ცვლილებათა ლიტერატურული ღირებულებისა და წყარო-ტექსტებთან წარმოქმნილი ახალი კომბინაციების გაანალიზებით. ამგვარად შევძლებთ უფრო

ადეკვატური კითხვები დავსვით ლიტერატურულ ტრადიცი-
ათა საზღვრებისა და ახლანდნარმოქმნილი ტექსტების ორი-
გინალურობის შესახებ და ობიექტურად აღვწერით ტექ-
სტთა დონორიდან რეციპიენტში გადადენის გენიალოგიური
გზა.

სარიანა მეტსო

ტორონტოს უნივერსიტეტი

**საგამომცემლო მიდგომები ლეგალური
მასალის გამოყენებისას სამართულ
და ყუმრანის ტრადიციებში**

როგორც ბიბლიურ ასევე არაბიბლიურ ტექსტთა მეორე ტაძრისდროინდელი ხელნაწერები შეიცავენ ერთი და იმავე ტექსტთა პარალელურ გამოცემებს, რომლებიც წარმოაჩენენ საგამომცემლო საქმიანობის ეტაპობრივ განვითარებასა და წყაროთა ურთიერთგავლენას. ამ ეპოქაში მოღვაწე გადამწერთა ფილოლოგიური მიდგომების განსაზღვრისას, რომლებითაც ისინი იურიდიული ხასიათის ტექსტების გამოცემისას ხელმძღვანელობდნენ, თავი იჩინა მეტ-ნაკლებად მოულოდნელმა ასპექტებმა.

მოხსენებაში ერთმანეთს შევუპირისპირებთ სამართელ გადამწერთა და მეორე ტაძრის პერიოდის სხვა საზოგადოების – ყუმრანის საზოგადოების – გადამწერთა მიდგომებს იურიდიული შინაარსის ტექსტების გამოცემისას ლევიტელთა წიგნის იურიდიული ტრადიციების მაგალითზე.

ნათია მიროტაძე

*თბილისის ივანე ჯავახიშვილის
სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი*

ესთერის წიგნის ძველი ქართული ვერსია – ყველაფერი ერთში

ესთერის წიგნის ძველ ქართულ ვერსიას, რომელიც მე-13–მე-17 საუკუნეების ოთხ ხელნაწერშია წარმოდგენილი, დღეს არსებულ არც ერთ ბერძნულ წყაროში არ ეძებნება ეკვივალენტი. იგი კონტამინირებული, ჰიბრიდული ტექსტია, რომელიც შედგება ბერძნულენოვანი ესთერის წიგნის ყველა ცნობილი ტექსტუალური ფორმისაგან. მათგან ძირითადი სეპტუაგინტას ესთერია, რომელიც შევსებულია ალფა ტექსტიდან და მესამე ტიპის ბერძნული ტექსტიდან მომდინარე სხვადასხვა ზომის (ერთი სიტყვით დაწყებული დიდი შინაარსობრივი ეპიზოდებით დამთავრებული) მონაკვეთებით. ქართულ ვერსიაში არსებულ მესამე ტექსტუალური ტიპიდან მომდინარე მონაკვეთთა ერთ ნაწილს ლათინურში, რომელიც დღემდე ამ ვერსიის ძირითად წყაროდ მიიჩნეოდა, შესატყვისი არ აქვს.

ქართული ვერსია, კუმულაციური ხასიათიდან გამომდინარე, შეიცავს ყველა დიდ შინაარსობრივ ეპიზოდს, რომლებითაც ბერძნული და ლათინური ტექსტუალური ტიპები განსხვავდებიან ებრაულისაგან და ერთმანეთისგანაც. გარდა ამისა, ქართულ ტექსტში გვაქვს არაერთი დუბლეტური სიტყვა, ფრაზა, ეპიზოდი, რომლებიც მაშინ იქმნება, როდესაც ალფა ტექსტიდან თუ მესამე ბერძნული ტექსტიდან შე-

მოსული მასალა სეპტუაგინტას პარალელურია. ამის გამო ტექსტი მოკლებულია ლოგიკურ მთლიანობას და არც თუ ისე კარგ საკითხავს წარმოადგენს.

ჩვენი მოხსენების მიზანი იმის გარკვევაა, ეს ტექსტი ქართველი მთარგმნელის თარგმანის ტექნიკის ნაყოფია, ქართველი მთარგმნელის ფილოლოგიური საქმიანობის შედეგი თუ იმ ბერძნული დედნის ასახვა, რომელიც დღეს აღარ არსებობს და რომელიც ნაწილობრივ შემონახულია ლათინურში. როგორც არ უნდა იყოს ამ კითხვაზე პასუხი, ერთი რამ ცხადია: იგი ფილოლოგიურ-ტექსტოლოგიური მუშაობის კვალს ატარებს, თუმცა საეჭვოა, ასეთი ცუდი, საკითხავად გამოუსადეგარი, ტექსტის შექმნა ბერძენი რედაქტორის ანდა ქართველი მთარგმნელის წინასწარდასახული მიზანი ყოფილიყო.

მაგდა მჭედლიძე

*თბილისის ივანე ჯავახიშვილის
სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი*

თარგმანი, პარაფრაზი თუ მეტაფრაზი? ექვთიმე ათონელის მიერ გრიგოლ ღვთისმეტყველის ტექსტის ქართულად გადმოღებისათვის

მოხსენება შეეხება ტექსტის ერთი ენიდან სხვა ენაზე გადმოღების ტიპების განსაზღვრას. საკითხი განიხილება ათონის მთარგმნელობითი-საგანმანათლებლო სკოლის მამათავრის – ექვთიმე მთანმიდელის მიერ ბერძნულიდან ქართულად გადმოღებული გრიგოლ ღვთისმეტყველის ავტორიტეტული ტექსტების ანალიზის საფუძველზე. ექვთიმესათვის დამახასიათებელი თავისებურებები ტექსტის ბერძნულიდან ქართულად გადმოღებისა იმთავითვე კარგად იყო გაცნობიერებული უკვე მისი საქმის უშუალო გამგრძელებლების მიერ: რომ მას ხელენიფებოდა ორიგინალის ტექსტისათვის კლებაც და შემატებაც. გამომდინარე იქიდან, რომ ტექსტისადმი მისი ეს მიდგომა სულიწმიდის მადლს მიწერებოდა, მის ნაშრომს პატივს მიაგებდნენ, მაგრამ მიბაძვას დაუშვებლად თვლიდნენ. ამიტომაც ექვთიმეს მიერ გადმოღებული თხზულებები ხშირად ხელმეორედ ითარგმნებოდა დედნის ტექსტის მაქსიმალურად სიტყვასიტყვით გადმოცემის მიზნით. ექვთიმეს შრომებს მეცნიერებაში დინამიური ეკვივალენტის ტიპის თარგმანებად განსაზღვრავენ, მაგრამ საკითხავია, რამდენად შეიძლება მათ ეწოდოთ თარგმანი (ინტერლინგური თარგმანი) ამ სიტყვის პირდაპირი გაგებით.

ტობის წიგნის ნარევი ვერსია ბერძნულ საბურველში

ტობის წიგნის სემიტურ ენაზე (ებრაულად, ანუ უფრო სავარაუდებელია, არამეულად) შეიქმნა, თუმცა ეს სემიტური დედანი დღესდღეობით დაკარგულია (მხოლოდ რამდენიმე არამეული და ერთი ებრაული ფრაგმენტი აღმოჩნდა ყუმრანში). ბერძნულად წიგნის ორი ძირითადი ფორმა არსებობს: მოკლე ტექსტი (Greek I), რომელიც წარმოდგენილია ნყაროთა უმეტესობაში და ვრცელი ტექსტი (Greek II), რომელიც შემონახულია თითქმის სრულად *სინაიტისკუსში* (აქვს რამდენიმე მცირე ზომის ლაკუნა და დაკლებული ტექსტი, ჯამში 16 მუხლის ოდენობით) და ნანილობრივ (3:6–6:16) ერთ მინუსკულურ ხელნაწერში (319). მესამე ვერსია (Greek III) მე-14 საუკუნის ორ ხელნაწერშია (106, 107) დაცული, თუმცა არასრულად. შემორჩენილი ტექსტი (6:9–12:22) წიგნის სრული მოცულობის ნახევარზე ნაკლებს წარმოადგენს. ეს შუალედური ვერსია ასევე ნანილობრივ შემონახულია სირიულ პეშიტაში (7:11–12:22 და მე-14 თ.) და სრულადაა წარმოდგენილი ქართულში.

მოხსენების მიზანია ამ ვერსიის ბერძნულად შემორჩენილი ნაწილის თავისებურებათა აღწერა დანარჩენ ორ ბერძნულ ვერსიასთან შეპირისპირების გზით. როგორც ჩანს, მესამე ბერძნული ტექსტუალური ტიპი დანარჩენი ორის შეჯერებითაა მიღებული. ასევე ვაჩვენებთ, თუ რა გრძელი გზა განვლო ამ შუალედურმა ვერსიამ, სანამ ლათინურად ითარგმნებოდა.

ანდრეს პიკერ ოტერო

კომპლუტენზას უნივერსიტეტი, მადრიდი

შემოქმედებითი ფილოლოგია და გლოსები. მეფეთა წიგნების მეორეული ვერსიები და ლექსიკური აკუმლაცია ან მუტაცია

სეპტუაგინტადან შესრულებული თარგმანები ზოგჯერ დედანზე უფრო ვრცელ ტექსტებს წარმოგვიდგენენ, რომელთაც ჩვენამდე მოღწეულ ბერძნულ წყაროებში ზუსტი ეკვივალენტები არ ეძებნებათ. ეს თარგმანები ხშირად ისეთ პროცესებსა და ელემენტებს გვიჩვენებენ, რომლებიც ცხადყოფენ, რომ ისინი განსხვავებული დედნიდან კი არ მომდინარეობენ, არამედ მთარგმნელთა და გადამწერთა შემოქმედების ნაყოფი არიან. ასეთი შემთხვევების უმეტესობას წარმოადგენს ლექსიკური ვარიაციები ან ისეთი მატებები, როგორცაა გლოსები ან ორმაგ იკითხვისთა სხვა ფორმები. ზოგიერთი მათგანი ტექსტის დინამიკის მაჩვენებელია, მაგალითად, კონტექსტის ცხადყოფას ემსახურება, ზოგჯერ კი ორმაგი ტექსტების (დუბლეტების) მიზანმიმართულ შექმნაზე მიუთითებენ, როდესაც ვარიანტი სხვა წყაროდანაა დამატებული. ეს პროცესები მნიშვნელოვანია არა მხოლოდ ტექსტოლოგისათვის, არამედ ისტორიკოსთათვისაც, რომლებიც ბიბლიის ამა თუ იმ წიგნის კულტურულ ასპექტებს სწავლობენ. მათი მეშვეობით ანტიკურობიდან შუა საუკუნეებისათვის ცოდნის გადაცემასაც მივადევნებთ თვალს.

მოხსენებაში შევეცდებით წარმოვადგინოთ ამგვარი იკითხვისების სავარაუდო ტიპები. მათ წარმოქმნას, შესაძლოა, თეოლოგიური შეხედულებებიც ედოს საფუძვლად,

მაგრამ, ყველაზე მეტად, პროტობიბლიური ფილოლოგიის მიდგომების მრავალფეროვნება უნდა განაპირობებდეს, რომელიც აღმოსავლეთ ხმელთაშუაზღვისპირეთისა და კავკასიის მნიგნობრული და ტექსტუალური ტრადიციისთვისაა დამახასიათებელი.

ამნერის როსელი

„ორიენტალე“, ნეაპოლის უნივერსიტეტი

გალენი – ტექსტოლოგი

ცოტა ხნის წინ გამოვლინდა გალენის მოკლე ტრაქტატი *მწუხარების თავიდან აცილების შესახებ (Peri alupias)*, რომელიც მან 193 წელს დაწერა, როცა უკვე ხანში შესული (60-ს გადაცილებული) იყო. ამ ტრაქტატში იგი საუბრობს თავის ადრინდელ ნაშრომებზე, რომლებიც მის დროს რომის ბიბლიოთეკებში არსებულ ჰომეროსის, არისტოტელესა და თეოფრასტეს ლიტერატურულ და ფილოსოფიურ ტექსტებს შეეხება. ის წერს, რომ რომში გატარებული უკანასკნელი 30 წლის განმავლობაში მან გადაწერა ტექსტები, დაურთო დიაკრიტიკული ნიშნები პირადი *ekdosis*-თვის, გამოიკვლია ბიბლიოთეკათა პინაკები და დაწერა მის მიერ აღმოჩენილი ზოგიერთი ტექსტის ავთენტურობაზეც. ამრიგად, გალენი წარმოაჩენს თავის თავს როგორც გრამატიკოსი, რომელიც საკუთარი ბიბლიოთეკის გამდიდრებაზე ზრუნავს და თავისი თავისთვის მუშაობს.

მაგრამ, ჩვენი ცოდნა გალენის ფილოლოგიური საქმიანობის შესახებ ძირითადად ჰიპოკრატეს თხზულებათა გალენისეულ კომენტარებს ემყარება, რომლებიც სრულიად სხვა კუთხით წარმოაჩენენ მას. ამ შემთხვევაში გალენი სულაც არ მუშაობს თავისი თავისათვის, მისი საქმიანობის მიზანია მეგობრებსა და მედიცინით დაინტერესებულ სტუდენტებს აუხსნას ჰიპოკრატეს „ყველაზე ჭეშმარიტი“ ნაწერების სამედიცინო შინაარსი და ღირებულება. საკუთარი განმარტების შესამუშავებლად გალენი იყენებს არა მხო-

ლოდ ანტიკურ, შედარებით გვიანდელ თუ მისთვის თანამედროვე კომენტარებს, განსამარტი საკითხისათვის რელიგვანტიურ ყველა ტრაქტატს, რაც კი კერძო თუ საჯარო ბიბლიოთეკებში მოიპოვებოდა, არამედ კრიტიკულად განიხილავს მისი თანამედროვე, ადრიანეს ეპოქის, ორი მეცნიერის – დიოსკორიდესა და არტემიდოროს კაპიტონის – გამოცემებსაც და ხშირად მიმართავს ჰიპოკრატეს თხზულებათა შემცველ სხვა ხელნაწერებსაც. ამასთან, იგი ხელნაწერებს სანდოობისა და ხარისხის მიხედვითაც აფასებს (*akribe antigrapha, palaia antigrapha*).

გალენისთვის ტექსტოლოგია საშუალებაა, იარაღია, რომლითაც იგი ჰიპოკრატეს ნამუშევრებს სექტანტთა კადნიერი ჩარევისაგან, პლაგიატორთაგან და ინტერპოლატორთაგან იცავს. იგი კონსერვატორი ფილოლოგივით იქცევა, რომლის მთელი ყურადღებაც ჰიპოკრატეს ენისა და ნააზრევის (*lexis kai dianoia*) დაცვისკენაა მიმართული და უარყოფითადაა განწყობილი ინოვაციების მიმართ. მეორე მხრივ კი, გალენი აღიარებს, რომ ჰიპოკრატეს ტექსტებში არსებული ზოგიერთი შეცდომა შესაძლოა ძალიან ძველია და პირველგადამწერთა (*protos bibliographos*) მიერაა დაშვებული, მათგან ზოგიერთი ასოთა მოხაზულობამ წარმოშვა, ზოგი კი მარგინალური შენიშვნების ტექსტში ჩართვითაა წარმოქმნილი და ა. შ. ასეთ შემთხვევებში იგი თავს სრულ თავისუფლებას აძლევს და ტექსტსაც ცვლის. დროთა განმავლობაში გალენი თავის კომენტარებში სულ უფროდაუფრო მეტად გილს უთმობს ჰიპოკრატეს თხზულებებთან დაკავშირებული ტექსტოლოგიური პრობლემების განხილვას (კერძოდ, მაგ., ეპიდემიები IV), თუმცა, ამავდროულად, მისთვის სრულიად მიუღებელი ხდება ემენდაცია და ბუნდოვანი და გაუგებარი მონაკვეთების განმარტება.

მოხსენებისთვის შერჩეული მაგალითებით შევეცდებით ვაჩვენოთ, თუ როგორ მუშაობდა გალენი, რა კრიტერიუ-

მეზს იყენებდა ჰიპოკრატეს ტექსტების ხარისხის შესაფასებლად და მათი ფორმისა და შინაარსის ასახსნელად; ასევე შევეცდებით ვაჩვენოთ, თუ რა იყო მისი მუშაობის მიზანი და სად ეწეოდა იგი ფილოლოგიურ საქმიანობას. ამ ყველაფერზე მისი პედაგოგიური მოღვაწეობისა და მისი ჰიპოკრატის გათვალისწინებით ვისაუბრებთ.

კრისტიან სეპენენი

ჰელსინკის უნივერსიტეტი

პირველი მეფეთას ებრაული ტექსტი

დიდი ხანია დადგინდა, რომ *პირველი მეფეთას* მასორეტიულმა ტექსტმა ჩვენამდე დაზიანებული სახით მოაღწია. ერთი მხრივ, ამაში დამნაშავენი უყურადღებო გადამწერები არიან, რომლებიც გადანერის პროცესში ბევრ შეცდომას უშვებენ და ბევრ რამეს გამოტოვებენ. მეორე მხრივ, მასორეტულ ტექსტს შედარებით გვიანდელი რედაქტირებაც უნდა განეცადა. ამგვარად, თავდაპირველი იკითხვისი ზოგჯერ მხოლოდ სხვა წყაროებს შემოუნახავთ ხოლმე, თუმცა-კი, ყველა ცალკეული შემთხვევა ცალკე უნდა აინონოს. ჩემი სადოქტორო თემა მასორეტულ ტექსტს, სეპტუაგინტასა და ყუმრანის პირველი მეფეთას გრაგნილებს შორის არსებულ მნიშვნელოვან განსხვავებებს შეეხება, მოხსენებაში კი ჩემს ზოგიერთ მიგნებას წარმოვადგენ.

ემანუელ ტოვი

ებრაული უნივერსიტეტი, იერუსალიმი

თარგმანებისა და ებრაული ტექსტების რევიზირება მასორეტული ტექსტის მიხედვით

სამეცნიერო ლიტერატურაში არ არის სათანადოდ აღწერილი მასორეტული ტექსტის კონსონანტური ფენა, რომელიც ჯერ კიდევ იუდეის უდაბნოს ტექსტებში დასტურდება. შუა საუკუნეების მასორეტული აპარატი და შუა საუკუნეების ხელნაერთა შორის არსებული განსხვავებები ვრცლადაა აღწერილი, ხოლო კონსონანტური (პროტო-)მასორეტული ტექსტი ჯეროვნად ჯერაც არ დახასიათებულა. მოხსენებაში განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა საუკუნეების მანძილზე მასორეტულ ტექსტში შეტანილ მრავალრიცხოვან ცვლილებებს.

ხულიო ტრებოლე ბარრერა

კომპლუტენზას უნივერსიტეტი, მადრიდი

მსაჯულთა და მეფეთა წიგნების გვიანდელი ფორმები ბერძნულ-ანტიოქიურ და ძველ ლათინურ ტექსტუალურ ტრადიციაში

ზოგადად რეცენზიების და, უპირველეს ყოვლისა, კაი-გე რეცენზიის, შექმნის მიზეზი არის არა იმდენად თეოლოგიური ან ეგზეგეტიკური მოსაზრებები, რამდენადაც ტექსტოლოგიური, ფილოლოგიური, ან ლიტერატორული პრინციპები და ნაკარნახევია სურვილით, რომ არ დაიკარგოს ადრეული ტექსტუალური ტრადიციის მასალა, რისთვისაც ხდება მათი ინტეგრირება ძირითად ტრადიციასთან.

მოხსენებაში განვიხილავთ მეფეთა და მსაჯულთა წიგნების ანტიოქიური და ძველი ლათინური ტექსტუალური ტრადიციებიდან მოხმობილ მაგალითებს, ძირითადად, ხელნაწერებში ფიქსირებულ მატებებსა და დუბლეტებს. განსაკუთრებით ყურადღებას გავამახვილებთ იმაზე, წარმოდგენილია თუ არა ჰეგზაპლური მატებები როგორც ერთი, ასევე მეორე ტრადიციის წყაროებში. ვისაუბრებთ პროცესზეც, რომელიც ხშირად სალი აზრის საწინააღმდეგოდ მოქმედებს და რომლის შედეგიც ძველი წყაროებიდან აღებული იკითხვისების გვიანდელ წყაროებში ინტეგრირებაა.

იუჯინ ულრიხი

ნოტრდამის უნივერსიტეტი, აშშ

ეროვნული ლიტერატურიდან ბიბლიამდე და ამის შემდეგ

სიმპოზიუმის ძირითადი მიზანი ისეთ საკითხებზე მსჯელობაა, როგორებიცაა ბიბლიურ ტექსტთა ჩამოყალიბება და მათი ცვლილების გამომწვევი მიზეზები. ამიტომ აღნიშნულ მოხსენებაში ტექსტთა ფართო სპექტრს განვიხილავთ, რომელიც ებრაული ლიტერატურის განვითარების სამ ეტაპს მოიცავს. მხოლოდ ამგვარად შევძლებთ მათი მახასიათებლების გამოყოფას. ძველმა ისრაელმა ეტაპობრივად შექმნა ეროვნული ლიტერატურული ტრადიციების მატარებელი მდიდარი ანთოლოგია. მათგან ზოგიერთი საყოველთაოდ მიღებული და ავტორიტეტული წმინდა წერილი გახდა (თუმცა ეს ტექსტები კვლავ განაგრძობდა განვითარებას). თანდათანობით შეიქმნა ახალი თხზულებები, რომლებიც ეფუძნებოდა ამ ბიბლიურ ტექსტებს, თუმცა ავტორები (და სავარაუდოდ, საზოგადოებაც, თავდაპირველად მაინც) მათ აღიქვამდნენ როგორც ახალ არაბიბლიურ ნაწარმოებებს. ამგვარი თხზულებები შესაძლებელია კვალიფიცირებულ იქნას როგორც წმინდა წერილზე დაფუძნებული რელიგიური ლიტერატურა. ჩვენი მოხსენების მიზანია, ერთმანეთისაგან გამოვყოთ ტექსტების განვითარების ეს სამი საფეხური, დავადგინოთ მათ შორის არსებული საზღვრები, განვსაზღვროთ კრიტერიუმები, რომლებიც მათი ერთმანეთისგან გარჩევაში დაგვეხმარებიან, და დავადგინოთ ურთიერთკავშირი „წინარე-წმინდა წერილსა“ და „გადამუშავებულ წმინდა წერილს“ შორის.

კიარა ფარაჯანა დი სარცანა

ბოლონიის უნივერსიტეტი

**ტექსტის გადამუშავების ტექნიკა
აპოფთეგმატურ კრებულებში**

უდაბნოს მამათა სწავლანი დაცულია სხვადასხვა ტიპის კრებულებში, რომლებშიც ხშირად ერთი და იგივე თხრობა სხვადასხვაგვარადაა ფორმულირებული.

მოსხენებაში რამდენიმე მაგალითის საფუძველზე ვაჩვენებთ, თუ როგორ შეიძლება შეიცვალოს აპოფთეგმების ტექსტი. ასევე განვიხილავთ იმ მოტივებს, რომლებიც ტექსტის ტრანსმისიის პროცესში განაპირობებენ ტექსტის ცვლას.

ანა ხარანაული

*ივ. ჯავახიშვილის სახ. თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი*

ბიბლიის ქართული ხელნაწერები – ტექსტუალური მრავალფეროვნება ერთი შეხედვით

ისტორიულ წყაროებს, რომლებიც მოგვითხრობენ იმის შესახებ, თუ სად, როდის და რა ვითარებაში ითარგმნა წმიდა წერილი ქართულად, ჩვენამდე არ მოუღწევია. წერილობითი ცნობები არ გვაქვს არც ტექსტის შემდგომი ისტორიის შესახებ, ათონურ ხანამდე, რომელიც ისეთივე წყალგამყოფია ქართული ბიბლიის ტექსტის ისტორიაში, როგორც ორიგენესი – ბერძნული ბიბლიისათვის. ამდენად, მთელი ჩვენი ცოდნა ქართული ბიბლიის ხანგრძლივი ისტორიის შესახებ ქართული ხელნაწერების კოდიკოლოგიურ და ტექსტოლოგიურ კვლევას ეფუძნება.

მოსხენებაში მე ვეცდები უძველესი ქართული ხელნაწერებისა და მათი ფრაგმენტების საფუძველზე, როგორც მოზაიკის კენჭებისგან, ისე, აღვადინო ერთიანი სურათი ქართული თარგმანების ტექსტის ისტორიისა და ეს ისტორია განვიხილო იმ მნიგნობრული სკოლების, ბიბლიოთეკებისა და სკრიპტორიუმების ფონზე, სადაც ხდებოდა ბიბლიის ქართული ხელნაწერების შექმნა; შევეცდები ერთი თვალის გადაკვრით წარმოვადგინო წმიდა წერილის ის ტექსტუალური მრავალფეროვნება, რომელიც ქართულმა ხელნაწერებმა შემოგვინახეს.

პეტერ ჯენტრი

*სამხრეთის ბაპტისტური
თეოლოგიური სემინარი, აშშ*

**მასადას ფსალმუნთა ფრაგმენტები
და გადამუშავებული ფსალმუნები ყუმრანიდან**

მოსხენებაში წარმოვადგენთ ყუმრანის ფსალმუნთა ტექსტუალურ მიმართებას მასადაში ნაპოვნ ფსალმუნებთან. ანალიზის მიზანია, შევაფასოთ წყაროები და ებრაული წმინდა წერილის ისტორიის განსხვავებული რეკონსტრუქცია შემოგთავაზოთ.

Anneli Aejelaeus

University of Helsinki

Rewriting David and Goliath?

The well-known debate about the different versions of the story of David and Goliath has mainly revolved around the question which one, the shorter version of the Septuagint or the longer one of the Masoretic Text, should be considered to be the more original. The view that preference should be given to the shorter form is gradually gaining ground, and that is also the starting point for my presentation. The question I would like to address is: What is the origin of the expansions of the MT? It has been suggested that they would have been part of an alternative story that circulated separately from the story in the First Book of Samuel (e.g. J. Lust). Another theory was proposed by A.G. Auld, together with C.Y.S. Ho, suggesting that the expansions were developed on the basis of the stories of Saul with the purpose of demonstrating how much more glorious David was than Saul. Auld and Ho maintain that there never existed an alternative story, and so far I agree with them. However, I would like to develop a more plausible explanation of the motives and editorial techniques behind the expansions.

Jean-Marie Auwers

Université catholique de Louvain

The Mixed Version of the Book of Tobias in its Greek Clothing

The Book of Tobias was composed in a Semitic language (Hebrew, or more probably Aramean), but the Semitic original is lost (only some Aramean fragments and a Hebrew fragment were found in Qumrân). In Greek, the Book of Tobias is attested to in two principal forms: the short text (Greek I), preserved in a vast majority of manuscripts, and the long text (Greek II), preserved in the Sinaiticus (with two lacunae representing in total 16 verses) and a manuscript in minuscule writing (Rahlfs 319 for just three chapters: 3:6 - 6:16). The third version (Greek III) is preserved by two Greek manuscripts from the 14th C. (Rahlfs 106-107) in a little less than half the book (6:9 - 12:22). This intermediary version is also partially attested to in Syriac by Peshitta (7:11 - 12:22 and 14) and completely in Georgian. The goal of this talk is to describe the particularities of this version by comparing the part preserved in Greek with the two other textual forms which it seeks to reconcile. We will also show that the particularities embodied in this intermediary version have made a long journey in reaching the ancient Latin version.

S. Peter Cowe

University of California, Los Angeles

**The Strata of the Armenian Versions of
Esther, Judith and Tobit
and their Distinctive Translation Technique**

The Armenian version of Scripture should be interpreted against its Near Eastern background both with regard to its origins in ancient Israel and the wider matrix that presupposes, as well as within the tradition of reading and interpreting scripture in that part of the world up to the Late Antique period delineated by the historical, literary, and theological context in which the version emerged.

Against that background this paper seeks to determine whether and to what degree it is possible to reconstruct the two early strata of the Armenian version in the above books that are described by the hagiographer Koriwn and have been textcritically established in other parts of Scripture, the first (Arm 1) representing the original translation effected in the early years of the 5th century, while the second (Arm 2) embodies a revision of the former conducted in the aftermath of the Council of Ephesus (431). This will be investigated in a detailed collation of the Armenian evidence in the Zohrabean edition of 1805 with the requisite editions of the Göttingen Septuaginta and of the Leiden Pešitta initiative for the Syriac version, which has been shown to have had a textual or exegetical role in the translation of other biblical books.

Once the matter of identifying versional strata and parent texts has been elucidated, the paper will focus on the distinctive trans-

lation technique the two strata manifest, illustrating them with a series of examples. Thereby it seeks to demonstrate the priority the translators accorded to the text's semantic dimension and associated rhetorical and theological questions, while the revisors concentrated on reencoding in Armenian the morphological and syntactic structure of their Greek text even when on occasion this meant transgressing established Armenian idiom.

Natia Dundua

Goethe University Frankfurt

What may the Georgian Translation of *the Book of Tobit* Tell about the LXX^{III}

The Old Georgian translation (OGeo) of *the Book of Tobit* shows varied relations to the three textual types of the Greek in different parts of the text. In that part of the text, where the LXX^{III} is preserved (this type of text is presented by the manuscripts 106-107 (*d*) and by the Syrian translation (Sy)), OGeo follows this textual type undoubtedly. In those parts where the LXX^{III} has not come down to us there is a variegated picture: the readings of the LXX^I and the LXX^{II} textual types are intertwined in such a complex manner that it is difficult to say for sure which of them the Georgian is following. Meanwhile, there are Georgian variants which have no parallels with the extant sources though by character they do not seem to be the changes due to the translation technique and/or the nature of the Georgian language, but are more likely to reflect the Greek original.

Since the LXX^{III} textual type, where preserved, varies between LXX^I and LXX^{II} and has its own variants as well, we suppose that a complete LXX^{III} textual type should have existed, from which *Tobit* was translated into Georgian.

What kind of text could the complete LXX^{III} have been? Is LXX^{III} the recension of LXX^{II}, as R. Hanhart supposes? To what extent does Georgian *Tobit* reflect the LXX^{III} in those parts where this textual type has not been preserved in Greek (i.e. 1:1-6:8, 13.1-13.11)? The aim of the paper is to answer these questions.

Chiara Faraggiana di Sarzana

The University of Bologna

**Techniques of Rewriting in the
Collections of Apophthegmata Patrum**

The sayings of the fathers of the Desert are transmitted in various collections, in which often the same *Apophthegma* is differently formulated. On the basis of some examples it will be shown how a text was modified. Motives underlying changes in the textual transmission will be discussed.

Peter Gentry

The Southern Baptist Theological Seminary

**The Masada Psalms Fragments and the
Rewritten Psalters of Qumran**

The paper deals with an investigation of the Qumran Psalter texts and their relation to the fragments of the Psalter found at Masada. The analysis attempts to assess the evidence and relate it to the different reconstructions of the history of the Hebrew Scriptures.

Anna Kharanauli

Ivane Javakishvili Tbilisi State University

**Georgian Manuscripts of the Bible –
Textual Variety at One Glance**

There are no historical sources, like the letter of Aristeas, informing us where, when and under which circumstances was the Bible translated into Georgian. There are no written records about the further text history before the Athonian period either. Thus, our knowledge of the early history of the Biblical translation tradition is based only on the codicological and textological study of ancient Georgian manuscripts.

Basing on the analysis of ancient Georgian codices and fragments of the codices (like putting together puzzle cuts), I will try to create a picture of the history of the Georgian Bible, taking into consideration the whole context - the history of Georgian literary schools, libraries and scriptoria where these translations were created and these codices were produced; I will try to present at one glance the textual variety of the Scripture, preserved in Georgian manuscripts.

Katja Kujanpää

University of Helsinki

**Adjusted to the Argument: Paul's
Techniques and Intentions
in Modifying the Wording of
Scriptural Quotations**

Paul is an early but unreliable witness for the text of the Septuagint. In this paper, I will argue that when Paul modifies the wording of his scriptural quotations, he is motivated by primarily rhetorical and argumentative concerns. He manipulates the wording of a sacred text to make it accord with its new context and support his argument.

With concrete textual examples from Samuel-Kings and Isaiah, I will present some of Paul's standard techniques in modifying the wording of scriptural texts: how he, for example, substitutes or omits elements, changes grammatical forms or conflates two texts with each other. Moreover, I will show how these modifications are connected with certain authorial intentions. These intentions are sometimes related to stylistic matters, but more often to the consistency of the overall argument. Occasionally the adaptations have significant theological consequences, too. The paper will demonstrate that Paul is an interesting example of deliberate modifying of a sacred text.

Drew Longacre

University of Helsinki

**Genealogical and Literary Relationships:
A Proposal for the Description of Textual History**

After briefly surveying several influential but conflicting descriptions of textual histories, I will attempt to clarify points of agreement and disagreement by proposing to approach textual history from two distinct but interrelated perspectives: genealogical and literary. The texts of most ancient manuscripts are taken from earlier source texts with accidental and sometimes intentional changes. Typically manuscripts of large literary traditions are related to each other in some way via linear series of source-recipient relationships. These relationships can ideally be mapped genealogically without regard for the literary significances of the changes made by recipients to their source texts. The genealogical skeleton of source-recipient relationships can be secondarily fleshed out by analysis of the literary significances of these changes and new combinations of source texts. In this way, controversial questions about the limits of literary traditions and the originality of newly created texts can be more adequately addressed without obscuring the value-neutral description of the genealogical flow of texts from source texts to recipients.

Sarianna Metso

University of Toronto

Editorial Attitudes Toward Legal Material in Samaritan and Qumran Traditions

Several instances of parallel editions, developing editorial stages, and cross-influence between different documents are evident in both non-scriptural and scriptural manuscripts of the Second Temple Period. When mapping the editorial attitudes that scribes in this period exhibited toward legal material, somewhat unexpected patterns emerge.

This paper will contrast the Samaritan legal approach with the approach that other Second Temple scribes, particularly those associated with the community at Qumran, showed toward the legal traditions of *Leviticus*.

Natia Mirotadze

*Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
Tbilisi National Centre of Manuscripts*

Old Georgian Version of the Book of Esther – All in One

The Old Georgian version of the book of Esther preserved in four manuscripts of the 13th-17th cc. does not have any exact equivalent in the surviving Greek sources. It is a contaminated, so to say, hybrid text, which consists of all the known forms of Greek Esther. The main stream of the text is Septuagint Esther which has influents of different length (starting from one word and ending with large episodes) from AT and the third Greek text. One part of the influents of the third text does not have equivalents in *Vetus Latina*, which is a main source for this text-form.

The Georgian version has all the large episodes peculiar for Greek versions and not represented in the current Hebrew text. Besides, there are numerous doublets (words, phrases, episodes) in it. They arise when the materials taken from AT and the third text are parallel to the Septuagint. Hence, the text lacks logical completeness and it does not read well.

The main goal of our presentation is to determine whether this version is a product of translation technique of the Georgian interpreter, of his editorial activity or an attestation of the Greek *Vorlage* partly preserved in the old Latin tradition. Despite the answer, one thing is obvious: the Georgian version has traces of philological activities. However, the question arises: could the creation of such a bad, unreadable text have been the aim of Georgian or Greek editors?

Magda Mtchedlidzé

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

**Traduction, Paraphrase ou Métaphrase ?
À propos de la transmission des textes
de Grégoire de Nazianze par Euthyme l'Athonite**

L'objet de notre communication est le problème de la définition des types de la transmission du texte d'une langue dans une autre langue. Le problème sera examiné à partir des versions géorgiennes des textes de Grégoire de Nazianze faites par Euthyme l'Athonite (AD 955-1028), le fondateur de l'école littéraire du Mont Athos. La particularité de la manière de traduction propre à Euthyme a été bien saisie déjà par ses successeurs immédiats ; à savoir, ils soulignent qu'Euthyme se permettait d'abrégé le texte original où lui ajouter quelque chose de soi-même, mais ils croient qu'une telle liberté d'approche des textes autoritaires lui a été accordée par le Saint-Esprit même. C'est pourquoi son œuvre a été estimée, mais on ne s'autorisait pas de l'imiter, voire, on traduisait de nouveau les œuvres transmises par Euthyme afin de rendre littéralement le texte original en géorgien. Aujourd'hui on définit l'œuvre d'Euthyme comme la traduction par équivalence dynamique, mais on peut se demander s'il convient la dénommer comme la traduction interlinguale au sens strict du mot.

Andrés Piquer Otero

The Complutense University of Madrid

**Creative Philology and Glosses.
Secondary Versions of Kingdoms and Lexical
Accumulation or Mutation**

Secondary Versions of the Septuagint at times present longer texts which do not have an exact match in the preserved Greek witnesses and which involve processes and contents which suggest that there was no variant *Vorlage* involved, but a development by the translators or transmitters themselves. Many of these cases are connected to lexical variation or addition, such as glosses or other forms of double reading. Some of them answer such textual dynamics as clarification, but they may also involve the intentional production of a double text, which incorporates variants from other textual sources. These processes are important not only for a textual critic, but also for a historian of the culture of the book and the dynamics of exchange of knowledge from the Late Antiquity to the Middle Ages. In this paper I will try to outline a possible typology of the sort of readings where theological views may play a role, but, above all, attitudes of plurality in the crafting of proto-Biblical philology against the background of the scribal and textual traditions of the East Mediterranean and the Caucasus.

Amneris Roselli

University of Naples "L'Orientale"

Galen's Practice of Textual Criticism

The recently discovered Galen's short treatise *On Avoiding Grief* (*Peri alupias*), written in 193, when he was an old man over his sixties, offers new information on his previous work on some literary and philosophic texts (Homer, Aristotle, Theophrastus) he found in the libraries of Rome. He writes that during the last thirty years in Rome he copied many texts and added diacritics in view of a private *ekdosis*, examined the *pinakes* of the libraries, wrote on the authenticity of some texts he discovered. Galen presents himself as a kind of grammarian who works for his personal library and for himself.

However, our information on Galen's philological activity rests mainly on his running commentaries on Hippocrates, which offer a completely different point of view. Here Galen does not work for himself but for friends and medical students and aims to explain the medical content and value of the 'most genuine' writings of Hippocrates. In order to give his own exegesis, Galen not only refers to ancient and recent or contemporary commentaries and to all the treatises relevant to the subject he was able to find in private and public libraries, but he also takes position against the current editions of Hippocrates published by two scholars of Hadrianean age, Dioscorides and Artemidoros Capiton, often referring to other Hippocratic manuscripts as well; on the basis of these sources he is able to evaluate the quality and authority of the manuscripts (*akribe antigrapha, palaia antigrapha*).

Galen's interest in textual criticism is a means of defending the Hippocratic text from the insolent attacks of sectarian interpreters, plagiarians and interpolators; he acts as a conservative philologist, particularly interested in preserving the Hippocratic language and thought (*lexis kai dianoia*), reluctant to innovations. On the other hand, Galen admits that some errors in the Hippocratic texts may be very old and probably made by the copyist who first copied the text (*protos bibliographos*), others have their origin in the form of letters or are caused by the intrusion of notes from the margins, and so on; in such cases he feels absolutely allowed to modify the text. In the course of years, Galen devoted more and more space in his commentaries to the textual problems of the Hippocratic texts (in particular in the case of Epidemics VI) but, at the same time, he became intolerant of the efforts to emend or explain the passages totally obscure and incomprehensible.

Through a choice of cases, I'll illustrate how Galen worked, the criteria he used to evaluate the quality of the Hippocratic texts and to explain their form and content, as well as the aims and place of his philological work in the context of his teaching activity and in the construction of his Hippocratism.

Christian Seppänen,

University of Helsinki

The Hebrew Text of 1 Samuel

It has been recognized for a long time that the Masoretic text of 1 Samuel has survived in a poor condition. On the one hand, it is the result of careless copying having many copying errors and omissions. On the other hand, the Masoretic text seems to have undergone relatively late editing as well. Thus, the superior reading is often found in other textual witnesses, although each case must be weighed separately. In my dissertation, I study the major differences between the Masoretic text, the Septuagint and the Qumran scrolls in 1 Samuel. In this short paper, I will present some of my findings.

Emanuel Tov

Hebrew University, Jerusalem

Revising Translations and Hebrew Texts according to MT

Very little attention is given in scholarship to the depiction of the consonantal layer of the Masoretic Text that is attested already in the Judean Desert texts. The medieval Masoretic peculiarities and the differences between the medieval manuscripts are described at length, but the consonantal (proto-)Masoretic text has not been characterized. Special attention is given to the amount of change inserted in MT over the centuries.

Julio Treballe Barrera

The Complutense University of Madrid

**Late Developments in the Textual Tradition
of the Greek Antiochean and Old Latin Texts
of the books of Judges and Kings**

Recensions in general, as in the case of the first *kaige* recension, do not depend so much on theological or exegetical considerations but rather on textual, philological, or literary concerns, like especially the desire of not losing data from the earlier textual tradition and integrating them into the majority one. This paper gives samples taken from the Antiochean and Old Latin textual tradition in the books of Kingdoms and Judges. These samples are especially related to additions and doublets present in the manuscript tradition. Special attention is given to the presence or absence of Hexaplaric additions in either witness, as well as to the procedures, which at times work against the rule of common sense, used to integrate into recent manuscripts readings taken from ancient sources.

Eugene Ulrich

University of Notre Dame

From National Literature to Scripture and Beyond

The aim of this symposium was announced as focusing on developments in the scriptural texts and the motivations behind them. This paper will therefore explore the broad spectrum covered by three developing types of Israel's literature to discern their characteristics. Ancient Israel gradually developed a rich anthology of national literary traditions. Some of these compositions became widely considered authoritative Sacred Scripture (though their text could still develop), and eventually there were new compositions based on these scriptural texts but understood by the author (and, presumably, at least originally by the community) as a new non-scriptural work, a work we could categorize as Scripture-based religious literature.

This paper aims to explore these three types of literature to discern the boundaries between them as well as the criteria for distinguishing them from each other, and to suggest a correlation between "pre-Scripture" and "rewritten Scripture."

გამომცემლობის რედაქტორი **ნანა კაჭაბავა**
დამკაზადონებელი **ხათუთა ზადრიძე**

TSU Press editor **Nana Katchabava**
Compositor **Khatuta Badridze**

0179 თბილისი, ი. ჭავჭავაძის გამზირი 14

14, Ilia Tchavtchavadze Ave., Tbilisi 0179

Tel: 995(32) 225 14 32

www.press.tsu.ge